

SZÉPIRODALMI

FIGYELO.

50-ik szám.

Szerkesztői szállás,

hová a lap szellemi részét illető küldemények utasítandók: Üllői-ut és 3 pipacsa sarkán 11-ik szám.

Megjelenik e lap csütörtökön.

Előfizetés helyben házhoz hordva, vidéken postai szétküldéssel, félévre 5 ft. egész évre 10 ft.

Kiadó hivatal,

hová az előfizetési pénzek s minden a lap anyagi részét illető dolgok utasítandók: Egyetem-utca 4-ik szám.

MÉGIS VALAMI A FORDÍTÁSRÓL.

(Vége.)

Minden szóban rejlik bizonyos inger, mely elménket készíteti a szónak megfelelő képnek vagy fogalomnak, olykor képek sorának vagy egész gondolatnak eléteremtésére. Magyarázata felett hadd czivódjék a psychologia és physiologia, maga a tény áll és rendithetetlenül áll; hisz a nyelv a beszéd egyenes célját fejezi ki. Ugy de minden ingernek az a — szintoly kétségbe hozhatlan természete, hogy gyakori ismétlése és megszokása által élessége tompul, élénkségében veszt a hatása. E történik a szavakkal is, és akár mint irtózzanak ez eszmétől némelek, „elkopik,” elviselődik biz' a szó nemcsak külalakjában, de értelmében is. A dolog természetéből foly, hogy megszokott anyai nyelvünk legelőbb mutatja e jelenséget. De tanuljunk meg csak egy idegen nyelvbeli szót — nem is kell a nyelv egésze hozzá — már élénkebben keletkezik elménkben az általa izgatott kép, mint egy restaurált festmény, s azt tartjuk felőle, hogy több energiája van, mint a megfelelő anyainak. Hiszen hallották önök a történetét annak a székely határőr katonának, kit káplárja commandóra rendel vala. „Nem menyek biz én” felel daczosan a parancsszóra. — „No de meg kell lenni” sürgeti a káplár. — „Kell nem kell, én nem megyek, mert egyéb dolgom van.” — Kend commandóra megy, mert *muszáj*. — „Na ha muszáj, úgy hát csak el kell mennem; hát mért nem mondá hamarabb káplár uram?” Pedig *muszáj* (muss seyn) csak azt teszi: *meg kell lenni*, ugy-e? Nevezzünk valakit „korhel”-nek, nem neheztel meg erősen érette, tán

még egy kicsinyt büszke is vele; de mondjuk „Lump”-nak, — mi hochdeutsch egyebet tesz ugyan, de bécsi és pesti német séggel a „korhellel” egyértelmű — s ő bántalomnak veendi. Paprikához szokott szájutoljára kevésbé érzi e fűszer erejét; de adjuk francziának, bár ha jó borsos ételt megtűr vagy épen szeret is, a paprikázottra nem tudja, melyik lábán tánczoljon kinjában. Megfordítva hasonló történhetik. Egy birtokos falusi lakját a legfestőibb táj változatos jelenései környezik, melyek olykori látogatóit elbájolják, elragadják; de őt a megszokás közönyössé tette irántuk. Ugyan ezen tájakat egy ügyes tájfestő, egy domború tükör, egy stereoscop-kép ujitott alakban elébe állítja s birtokosunk érdeke is úgy felujul iránta, mint a milyen akkor volt, midőn a vidék kecséi a jószág megvásárlására készítették. Akár hány olvasómra hivatkozhatnám, ha érettebb korában jó kedvűből idegen nyelvet tanult, e nyelven irt költemények olvasása majdnem azt az érzést kelté benne, a melylyel fiatal képzelődését a hazai költők gyönyörködtették; holott ezeknek már nincs az a hatásuk reá.

Egy szó mint száz, ha fordítóink egy kis psychologiai magukba szállásra képesek, rövid megfontolásra átlátandják, hogy az eredetiök szavainak tulajdonított „energia” számtalan esetben épen oly nemű, mint az a melyet feljebbi deductiómmal s példázataimmal igyekezém kimutatni.

A jellemzett két rendbeli energia alá tartozó eseteket összegyűjtve vajmi csekély

lesz azok száma, a melyeknek „feláldozása az idiotismusnak“ valóban áldozat, a melyekért igazán érdemes „kétségesskednünk“ s a melyek méltán igényelhetnék azokat a végső szükségbeli műveleteket, melyeket tisztelt Kazinczynk a gordusi „csomó“ (nem csomó az uram, hanem göcs!) „késsel való feloldásának“ nevez; én meg édes anyai nyelvünk termékeny méhén ejtett s fájdalom még sokaktól ejtendő kaiserschnitteknél tartok és bélyegzek. Ne Neróskodjunk, se ne sebészkedjünk hát uraim: arra soha, erre igen kevésszer van szükségünk; hanem kövessük a természet műveskedésében bizó s ezt olykor okos módokkal segítő józan eszű orvosok példáját. Mindenek felett pedig mielőtt nyelvünket művelnők és javitnók, műveljük és javítsuk *magunkat*; igyekezzünk szabadulni elfogultságunkból, tisztulni előítéleteinkből, menekülni a divat zsarnoki hatalma alól, tanuljuk ki nyelvünk igazi erejét, hatályát, sajátosságait, ne majmoskodjunk s ne akarjuk majmokká tenni forditmányaink olvasóit s higgyük el hogy ezen az uton egy új, szebb, jobb és igazabb időszaka nyílik meg fordítási ügyünknek.

Röviden és mindent összefoglalva hát arra intem mindazokat, kik a fordításnak szintoly hasznos, idves, mint hálátlan munkájára adják magukat, hogy lássák meg a fáktól valahára az erdőt is, azaz: a szókkal való hasztalan vesződség, küzdés, birkozás helyett, minek legtöbbnyire kudarcz a vége, fordítsák figyelmöket a mondatra. Ébreszsze phrasisuk a forditmány olvasójában azt a gondolatot, képet, érzelmet, indulatot, melyeket a szerző szándéklottébre szteni az eredetiéiben, s a fordítás *hű* lesz, ha szinte tán szótár-író egyetlenegyszó sem merne a fordított mondatbeliek közül az eredetibe foglaltakkal szembe állítani. Ne szörnyűködjenek el, csak szélső és véghatárát akarám ezzel kijelelni az — erdőnek, nem általános jellemét írni le. Csak a legrosszabb, de egyzersmind legritkább esetet emelém ki benne biztatásul, hogy ha csakugyan eléfordulna, attól sem kell megijedni. De biz azt se képzeljék másfelől, hogy azzal a szabad elvvel tárt kaput nyitottam volna a kényelemnek és féktelen szabadságnak. Nem én mondom, hanem a történelem, hogy egy igazán atyai, jó, derék abszolút kormány

alattvalójának nyugalmasabb, kényelmesebb élete van, mint egy alkotmányos állam önkormányzatos szemfüles, sürgő forgó polgárának; de azért ki cserélné el ezt az állapotot amazzal? Bizony csak az, ki amaz indus bölcsessel azt tartja, hogy jobb az ülés az állásnál, az álom az ébren lésnél, a halál az életnél. Már pedig lássák, annak a szavak egyértékűségére épített fordításnak eszménye az absolutisticus állam, melynek autokratája a szótár-író. Az ajánlottam szabadság pedig alkotmányos szabadság, melyben az állam-polgárt nem hordozzák járókán, hanem magának kell eszét, iparát, testi, lelki tehetségeit megfeszíteni, hogy jóllétét, biztosságát, élémentét eszközölje, s e mellett a teljes tiszteletben tartandó törvényeket, nemzeti törvényeit, még csak gondolatában is meg ne sértse. Azt hiszem, eleget mondtam, s nem leend szükség képem részletes alkalmazásával a már annyi oldalról mondottakat ismételnem.

Egy pontot azonban, mert lényeges kérdést illet, meg kell vitatnunk. A kérdés az: szabad-e fordítónak az eredeti szerző kifejezésében használt képet megváltoztatni, másal vagy szellemi fogalomszóval felcserélni, vagy ellenben oda, a hol ő tiszta fogalom szóval élt, képet alkalmazni? A kérdés fontos, az igaz, de a feleletreá, úgy vélem, nem nehéz, csak különböztessünk. A hol a kép sajátilag nem a szerzőé, hanem a nyelv p. o. egy érzéki tárgyról vett kép fogalmi módosítása, ott kétségkívül nem csak szabad elbánni vele a fordítónak, sőt kötelessége is kiküszöbölni, ha az ő nyelvében abban az értelemben nincs szokásban. De ha az eredeti kép nem foly önkéntesen az illető nyelv bevett ismeretes sajátosságából, hanem a szerző tüzetes leleménye, melylyel bizonyos tulajdonságot, állapotot, viszonyt, árnyalatot, akar festeni vagy bármely célját elérni: ott már tiszteletben kell tartani, hiszen visszaadni a képet a legkidolgozottabb festménytől a legmellékesebb metaphoráig. — „Ugy de e bajos dolog!“ — Bajos biz' e; de hogy újra politikai hasonlattal éljek, olyannak kívánjuk-e, a fordítót, mint egy ű-sához bilineselt hivatalnokot, a ki szolgálilag köti magát a rendelet szavaihoz, vagy észszel, megkülönböztető, választó, ítélő, magát feltaláló észszel felruházott birónak? Gon-

dolom kétes a felelet s példákat sem várnak tőlem belátó olvasóim.

Imigy rendébe s tisztába hozva a dolgot, megvallom nem látok semmi nyomos ellenvetést, mely a sürgettem rendszabálynak, mely szerint a fordításban ne szó szónak, hanem mondat mondatnak feleljen meg a lehetőségig, érvényét s előnyeit csökkenthetné. Sőt az utóbbiak közt nem utolsónak tartom, hogy sokkal tágabb rést enged abban szorgalmatoskodnunk, hogy az eredeti író stílusának igazán lényeges és jellemző minőségeit: tömöttebb vagy gyéresebb, szökellőbb vagy hömpölygőbb, simább vagy darabosabb, szaggatottabb vagy periodicusabb voltát hiven visszatükrözhessük fordítmányainkban. És e módon egy külföldi remek mű körrajzát hiven másolni s értelmét tárgyas igazsággal tolmácsolni, emberiebb, szellemiebb, okosabb feladat, mint midőn a német fordítók abban versenyeznek, mikép lehetne Homerust vagy Sophoclest tökélyesen ugyan annyi számu sorokban, lábokban, caesurákkal, szókban s ha lehet szótagokban is fordítani. Az eredmény aztán egy korszos torz-kép, se nem görög se nem német, és a jó indulatu Humboldt Vilmos erősen rózsaszín üveget tett volt a szemére, midőn erősen örvend rajta „mennyit nyert a német nyelv, mióta a görög mértékeket utánozza“ — (német nyelv és görög mérték!!) — „és mi minden nem fejlett ki a (német) nemzetben, épen nem csak a tudós részében, hanem tömegében egész a nőig és gyermekekig terjedve, az által, hogy a görögök igazi alakban és képökből ki nem kelve váltak valóban nemzeti olvasmányává!“*) S aztán Vossnak tulajdonítja főkép

ezt a dicsőséget, a ki ugyan nem vitte vala annyira az imént irtam virtuositást mint utódai, és még is azt mondja róla Heine a német Heine, hogy „kemény mint a kő, s midőn verseit kimondja az ember, attól kell félnie, hogy beletörik az állkapczája.“ A ki példákból akarja megtanulni, mit értek én az átalam sürgetett elv szerénti fordítás és szóhűségű forszítás alatt, hasonlitsa össze Shakespeare két fordítását Schlegeltől és Vostól. Többet nem mondok.

Jól tudom én azt, hogy torzítani az én elveim szerint épen úgy lehet s épen oly csunya alak kerülhet ki belőle. Kőszegi Rajnis József egy kis röpiratot bocsáta közre Pozsonyban 1789-ben e cím alatt: „Toldalék, melyben a magyar Virgiliusnak szerzője a Kassai magyar Muzeumról jelesebben pedig az abban foglaltatott fordítás mesteriségének reguláiról*) való ítéletét kinyilatkoztatja.“ — Ebben maga részéről más szabályokat állit szembe a Muzeumban foglaltakkal s a fordításnak három nemét jellemzi, egy — nem épen sikerült — parabolában. E háromnak „rabi“ „köz“ és „jeles“ fordítás nevet ad. Példáit is elénkbe terjeszti, melyek közül csak a jeles fordításból idézek egy darabot eredetijével együtt: „Est haec

rom azt mondani, hogy egyik nyelv törzsökösen jobb ne volna mint egy másik, és némely mások örökre utólérhetlenek nem volnának), mindent, a legmagasbat és legmélyebbet, a legerősöbet és leggyöngédebbet ki lehet fejezni. De ezek a hangok alusznak, mint egy játszatlan hangszerben, míg a nemzet meg nem tanulja elécsalni őket. A nyelvformák mindnyájan jelképek, nem a dolgok maguk, nem is kialakult jegyek, hanem oly hangok, melyek az általuk ábrázolt dolgokkal és fogalmakkal, annál a szellemtől fogva, melyben támadtak és folyvást örökké támadnak, valóságos, ha úgy akarjuk nevezni mysticus kapcsolatban vannak, melyek a valóságbeli tárgyakat eszmékké mintegy felolvasztva, foglalják magukban, és aztán határt nem szabható módon változtatják, állapítják, választják és kapcsolják. E jelképek alá magasabb, mélyebb, finomabb jelentéseket csúsztathatni, mi az által esik meg, hogy oly érzelmekben gondolják, mondják ki, veszik és adják, és így fokozódik a nyelv, tulajdonkép észrevehető változás nélkül, magasabb jelentőségre, többféleképen mutatkozó értelemre.“ (Az aláhuztam szavak bizonyítják, hogy H. nem a szógyártás és idegen fogásokkal vesztegetés által erőltetett „nyelvmi velés“ mellett emel szót.) „S a mint a nyelv értelme szélesedik, úgy szélesedik a nemzet értelme is.“ És mi eszközli a nyelvnek e szélesített értelmét? Minden bizonynyal nem az új szók, hanem a szóknek, általuk az eszméknek, új meg új csoportozata, mindig a nyelvszokás és sajátosságok határain belül.

*) Sokkal inkább tiszteltem Humboldtot, mintsem, hogy e rossz oldalról vett idézetét megelőző helyét is kárpótlás gyanánt ne nyujtsam az olvasónak. Különben is nem bírtam alkalmasabb helyet lelteni a 755. lapon ígért közlemény számára. „De ez“ úgy mond, „ne ijesztszen el a fordítástól. Sőt egyik szükségesebb munka az irodalomban a fordítás, és épen a költőké: részint hogy az idegen nyelveket nem értéket oljuttassa a művészet s emberiség előttök különben ismeretleneknek maradó alakjai élvezetéhez, miben a nemzetnek mindig tetemes nyeresége van, részint pedig és kiváltképp a honi nyelv jelentősége és kifejezésbeli képessége gyarapítása végett. Mert a nyelveknek az a csudálatos tulajdona, hogy mindenikkel megérhetni eleinte az élet rendes használatára, de aztán a művelő nemzet szelleme magasabbra s mindig különbsélebbre fokozhatja. Nem nagy merészség azt állítani, hogy minden nyelvben, még a nagyon bárdolatlan népek szójárásaiban is (mivel nem aka-

*) Ime mily régi e névmellékek sorolásabeli vigyázatlanság hibája. „Az abban foglaltatott“ mi? fordítás? „mesterség? regula?“ Meglehet csak erdélyi vagy épen csak kőlozavári nyelvérzékem csal; de én így irtam volna: A fordítás mesteriségének abban foglalt regulái.

sciolorum in disputationis arenam descendunt turpis, squalida, abominabilis, atque idcirco cum foliis et ramis omnibus radicitus evellenda consuetudo: dum aliquantulus spes victoriae affulget, verborum flumina evomunt; quin etiam quum animadvertunt nihil esse reliquum, nisi ut herbam porrigant; quasi strenui athletae prodeuntes victoriae spem ostentant. At quando contra argumentorum vim nihil praesidii superesse vident, ad fraudes, tanquam ad asylum sacratissimum portumque optatissimum, tranquillissimum ac securissimum confugiunt.“

(Rajnis szerint) *Jeles fordítás.*

„Olyan a vetekedő tudóskáknak szokása, hogy valamég elé mehetésöket arányozzák, a szólástól nem kémélik nyelvöket: sőt még a mikor látják is sülyedésöket, pökik a tenyeröket: és elfogyatván orosz lány-béllésöket, róka-börrel is szütsölik mentéjököt.“

Ehhez csak azt lehet mondani a francziával „le mieux est l'ennemi du bien.“ A „közfordítás“ mutatványa sokkal jobb Rajnisnál. Az igaz, hogy a közlött eredeti unalmas szőszaporítás; úgy de az én szabályom megkívánja, hogy eredetinknek stilisticai jellemét is hiven adjuk, ha már egyszer valami más nyomos okból fordításra méltónak leltük. Aztán még feljebb, midőn kikötém, hogy a *fordítónak esze* legyen, csak az alkalom hiányzott oda ragasztanom, hogy szintoly mellőzhetlen kelléknek tartom a *jó ízlést* is, mely bajosan adta volna helybehagyását a Rajnis féle „jeles fordítás“-ra.

Több az, hogy a szóban forgó röpirat meglehetősen aggasztó felfedezésre juttata. Azt tanulám ugyan is belőle, hogy azok az elvek és szabályok, melyek mellett czikkem négy fejezetén át kardoskodtam, nem az enyimek, hanem a — Gottschedéi. Értesült olvasóim nálam nélkül is tudják, hogy ez egyike a legrosszabb hangzásu neveknek a német irodalomban, mint a vizenyős purismus időszakának czégére. De ha szinte Goetheéi, Schilleréi, Gutzkowéi vagy Schmidt Gyuláéi volnának is, az sem segítne rajtam; mert a plagium gyanuja csakugyan reám nehezedik. Már higyük, ne higyük, hogy én Gottschedről, mint fordításügyi minis-terről, semmit sem tudva, saját gondolataim s nézeteim mellett vittam, nekem most

mind egy; de állítom azt, hogy a védettem elvek és szabályok mellett az egy német kivitelével Európa minden mivelte nemzete példája és annyira bevett gyakorlata tanuskodik, hogy náluk a fordítás kérdése tüzetesen soha szóba se is jő. Bizonyossá tehetem végre olvasóimat a felől, hogy a franczia és angol irodalomban lehetnek gyenge sőt rossz fordítások, lehet hogy a fordítók eredetiöket nem mindenütt s helyen-helyen félre is értették. Lehet hogy a fordítók stilusa vizenyős vagy homályos vagy bonyolodott vagy affectált, általában részes lehet mind azokban a hibákban, melyekbe eredeti írók is beléeshetnek. De annyi igaz, hogy a franczia fordító *francziául*, az angol *angolul* ír, és ebben a tekintetben forditmányaikat épen azzal a benyomással és hatással olvashatni, mint ha eredetiek volnának. Ennél fogva náluk oly forditmányokkal, melyek netalán az emlegettem hibákban és hiányokban lélegzenek, csak is a történhetik, hogy példányaik nem kelnek el, vagy második kiadást nem érnek, s általában fátyolt vet reájok az irodalom történelme. De az olyanokat, minők Némethonban az „Eugen Sue, Dumas Sándor“ regényeinek igazán „nemzeti olvasmányává“ vált fordításai; a milyenek némely fordított tudományos munkák; a milyenek valának nálunk a „Téli és nyári könyvtár“ „Rózsaszín gyűjtemény“ — (regényt a mi időnkbeli fordításban nem olvastam, elég nekem a divatos eredeti is) — a milyen Szentgyörgyi Sallustiusa, Sárvári Ciceroja, Télfy Xenophonja — no az olyanokat az említett nemzeteknél a legmérge- sebb guny ostorával üldöznék el a Parnasusnak míg csak közeléből is. Hja! ott még tartanak valamit a nyelvérzékről*). Isten velünk!

BRASSAL.

*) A múlt száz 60-os éveiben Angliában egy obscurus dissenter iskolamester egy könyvet nyomata tanítványai számára e czim alatt: „Lectures on the Theory of Language and Universal Grammar.“ A könyvecske az akkor dicsősége tetőpontján léledző Hume David kezébe akada, s a praescriptus író nem átalálá megtanulni belőle, hogy az ő stilusa francziás és hibás. („D. H. was made sensible of the gallicismes and peculiarities of his style by reading this grammar). Maga Hume vallotta ki Griffithnek, a könyvárusának. Ha én a mostani irodalmi stílusbeli valamely hibát megróvok, csak az a következtetése, hogy utána, ha lehet, még sűrűbben kell olvasnom mindenféle szél-tiben a gáncsolt kifejezést. Példa a: *valamivel bírni*, az *ast*, az *azok könyve*, a *félbemult* és ki tudja hány. Szomorú diadala a majoritásnak, szomorú nem reám, hanem közös kincsünk-re, ősi nyelvünk-re nézve.